

# Folkhögskollärare som folkbildare

Per Andersson

Institutionen för beteendevetenskap och lärande,  
Linköpings universitet

Folkhögskollärarna framstår som folkbildare med ett visst uppdrag. Men hur förhåller sig folkhögskollärarna till den idégrund som finns för skolans verksamhet? Per Andersson har undersökt hur lärarna ser på sitt arbete, kompetensbehoven samt förhållandet mellan individens utveckling och den samhälleliga inriktningen.

Folkhögskolan är en särskild skolform, en skola som erbjuder utbildning främst för vuxna, med statligt stöd men inom ramen för folkbildningen. Det finns 150 folkhögskolor, och ungefär 100 av dessa har olika rörelser eller föreningar som huvudmän medan de övriga är offentligägda, med landsting eller regioner som huvudmän.

Till skillnad från i grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning finns inga gemensamma formella krav som fastställer vem som kan anställas som folkhögskollärare. Det finns en särskild folkhögskollärarexamen, men folkhögskolorna kan även anställa lärare med annan lärarutbildning och lärare som saknar lärarutbildning. Det finns alltså en stor variation både när det gäller skolorna, där särskilt rörelsefolkhögskolorna förväntas ha en profil som ligger i linje med huvudmännens inriktning, och när det gäller lärargruppen. Samtidigt finns det en gemensam idégrund inom folkbildningen i stort. Denna grund kompletteras i många fall med en viss ideologi som den enskilda folkhögskolans huvudman står för.

## Idégrunden

Det finns olika beskrivningar av vad som är folkbildningens och folkhögskolornas gemensamma men ändå särskilda idégrund. Här tar jag utgångspunkt i det syfte som har formulerats för det bidrag som staten ger till folkbildningsverksamheten i folkhögskolor och studieförbund. Detta syfte ligger alltså till grund för att vi som medborgare, genom våra folkvalda politiker, fördelar en del av våra skattepengar till en skolform som är fristående från staten – folkhögskolan – och uttrycker det speciella med folkbildningen på följande sätt, nämligen att:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. (Folkbildningsrådet, 2013)

Dessa formuleringar sätter fokus både på vad folkbildningen, och speciellt folkhögskolan, vill och förväntas bidra till på individuell såväl som på samhällelig nivå. Utöver den gemensamma idégrunden har alltså alla folkhögskolor en eller flera huvudmän, som har en mer eller mindre tydlig egen idégrund – allt från de offentligägda skolorna med samhällets demokratiska värderingar som grund till rörelseskolor med bland annat politiska eller religiösa idéer som grund. Hur folkhögskollärarna förhåller sig till dessa gemensamma och specifika idégrunder ses här som uttryck för på vilket sätt lärarna framträder som folkbildare.

## Studie om hur lärarna ser på sitt arbete

Den beskrivning som görs här av hur folkhögskolans lärare förhåller sig till verksamhetens idégrund bygger på delar av en större studie av hur lärarna ser på förutsättningarna för sitt arbete och sina kompetensbehov och hur de använder sin tid (Andersson med flera, 2013). Som en del i denna studie gjordes en enkät som gick ut till samtliga folkhögskollärare, och som besvarades av 1344 aktiva folkhögskollärare. De delfrågor som används i denna artikel är ett urval av relevanta delfrågor, som i enkäten togs upp i en annan ordning och blandades med delfrågor om andra aspekter av arbetet som folkhögskollärare. Dessutom tas utgångspunkt i resultaten av en tidsanvändningsundersökning där 94 lärare beskrev vad de ägnade sig åt under en vecka (sju dagar). Båda delstudierna genomfördes i början av 2013.

### Vad går lärarnas tid till?

En generell slutsats från studien är att lärarna har ett starkt engagemang i sitt arbete, med en tydlig fokus på deltagarna i folkhögskoleverksamheten. Här kan man alltså se hur lärarna generellt är inriktade på den individuella dimensionen i det som folkbildningen vill och förväntas arbeta för. Lärarna lägger mycket tid på sitt arbete, och även utanför lektionstid ägnas tid åt aktiviteter där de möter deltagarna. Att väcka intresse, engagera och motivera deltagarna framstår som särskilt viktigt för lärarna. Och när det gäller behov av kompetens och kompetensutveckling hamnar fokus också på deltagarna – det som framstår tydligast när det gäller egen kompetensutveckling är behovet av kunskap för att kunna upptäcka och stödja deltagare i behov av särskilt stöd.

Undersökningen av lärarnas tidsanvändning visar att de 94 lärare som deltog i studien i genomsnitt ägnade ungefär 47,5 timmar åt arbetet under en sjudagarsvecka, och de som hade heltidsanställning ägnade ungefär 49 timmar åt arbetet. I dessa timmar ingår även drygt fyra timmar för måltider och fika – delar av arbetsdagen som kanske inte formellt räknas till arbetstiden men som de facto till stor del ägnas åt arbete i form av samtal med lärarkolleger och deltagare, planering etcetera.

Tidsanvändningen i sig säger förstås inget om hur lärarna förhåller sig till idégrunden, men den säger något om lärarnas fokus i relation till deltagarna och till uppdraget. I hela lärargruppen, oavsett om man arbetade hel- eller deltid, tog undervisningen i genomsnitt närmare 13 timmar i anspråk. Handledning, rådgivning, studerandesamtal, skolgemensamma stormöten, elevsociala aktiviteter samt informell samvaro med deltagare var de övriga aktiviteter som innebar mer eller mindre direkt kontakt med deltagarna och ägnades ytterligare totalt närmare 3 timmar i genomsnitt under veckan. Därtill kommer alltså måltider och fikaraster där lärarna också ofta möter deltagarna. Ytterligare ett tecken på engagemanget i lärararbetet är det faktum att lärarna i studien, förutom att de lägger mycket tid på arbetet, i stor utsträckning ägnar sig åt arbete såväl på kvällstid som på helger. Dessutom är de timantal som redovisats genomsnitt, vilket betyder att många lärare ägnar betydligt mer tid åt arbetet, medan andra ägnar det mindre tid, under en förhållandevis vanlig arbetsvecka.

### Lärarna och idégrunden

I enkätstudien gav lärarna mer direkt uttryck för hur de förhåller sig till såväl den gemensamma idégrunden som till skolornas huvudmän. De fick ta ställning till hur viktiga de ansåg att olika faktorer var i arbetet som folkhögskollärare, och ett antal av dessa faktorer var relaterade till idégrund och huvudmän.

När det gäller att stärka och utveckla demokratin ingick fyra relevanta faktorer eller aspekter. Den mest framträdande aspekten var att ge kvinnor och män lika goda möjligheter, vilket nästan alla lärare menade var viktigt i mycket hög grad (90 procent) eller ganska hög grad (9 procent). Att få undervisningsgruppen eller klassen att fungera tillsammans var ytterligare en faktor som skulle ge

uttryck för demokratifrågan, och här var det också nästan alla som tyckte det var viktigt i mycket (74 procent) eller ganska (23 procent) hög grad. Att utveckla deltagarnas demokratiska förhållningssätt var den faktor som explicit tog upp demokratifrågan, och den prioriterades något lägre – 66 procent såg den som viktig i mycket hög grad och 28 procent i ganska hög grad. Den sista faktorn som mer direkt berörde demokrati handlade om demokratin i själva utbildningen – vikten av att ge deltagarna inflytande över utbildningen/undervisningen. Den sågs också som viktig av många – 46 procent i mycket hög grad och 48 procent i ganska hög grad – men det är ändå intressant att se skillnaderna i hur svaren fördelat sig mellan de olika faktorerna.

Om vi ser på lärarnas inställning till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen var det en faktor som direkt tog upp detta. Denna var formulerad som att väcka intresse, engagera och motivera deltagarna, och detta var den faktor som – tillsammans med att ge kvinnor och män lika goda möjligheter – framstod som allra viktigast. Bland lärarna var det 89 procent som såg detta som viktigt i mycket hög grad och 10 procent såg det som viktigt i ganska hög grad.

Nästa område handlar om att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället. Här fanns tre faktorer att ta ställning till, och här var fördelningen i svaren jämn. Ungefär 70 procent tyckte att dessa faktorer var viktiga i mycket hög grad och nästan alla övriga instämde i ganska hög grad. En faktor handlade om att utgå från varje enskild deltagares behov, vilket 69 procent tyckte var viktigt i mycket hög grad och 29 procent i ganska hög grad. Att ta tillvara deltagarnas tidigare kunskaper och erfarenheter ansåg 68 procent vara viktigt i mycket hög grad och 29 procent i ganska hög grad. Den tredje faktorn satte fokus på undervisningens innehåll, att ge deltagarna kunskaper i lärarens ämne(n), vilket var viktigt i mycket hög grad för 71 procent och i ganska hög grad för 27 procent.

Den fjärde och sista syftesformuleringen handlar om att bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. Här fanns en faktor som explicit tog upp detta, och det visade sig att detta var viktigt i lägre grad för lärarna. 41 procent svarade att detta var viktigt i mycket hög grad och 43 procent att det var viktigt i ganska hög grad.

## **Betydelsen av huvudmannens mål**

Förutom detta var det två faktorer som tog upp hur lärarna såg på huvudmannens betydelse i arbetet som folkhögskollärare. Här kan man konstatera att dessa faktorer var mindre viktiga än alla faktorer som berörde den mer allmänna idégrunden. Det var 31 procent som ansåg att det i mycket hög grad är viktigt att bidra till utvecklingen av verksamheten hos skolans huvudman, och 42 procent ansåg att detta var viktigt i ganska hög grad. Den andra faktorn här handlade om vikten av att bidra till att uppfylla huvudmannens mål med folkhögskoleverksamheten, och där var det 40 procent som såg dessa som viktigt i mycket hög grad och 41 procent i ganska hög grad. Med andra ord ligger lärarnas fokus här i större utsträckning på folkhögskolan, och de mål som huvudmannen har med denna, än på huvudmannen, och att bidra till utvecklingen i den verksamhet som huvudmannen har i övrigt.

## **Betydelsen av kunskap och kompetens**

Slutligen ska lärarnas förhållningssätt till idégrunden belysas utifrån några delfrågor som berörde hur de såg på folkhögskollärares behov av kunskap och kompetens. De behov som lärarna sätter främst handlar om det centrala i arbetet och mötet med deltagarna, nämligen undervisningen och undervisningsinnehållet. Mer specifikt handlade det om kunskap i hur man lägger upp och genomför undervisning, som 80 procent angav som viktigt i mycket hög grad och 18 procent i ganska hög grad, samt kunskap i de ämnen man undervisar, som 78 procent angav som viktigt i mycket hög grad och 20 procent i ganska hög grad. Därefter är de viktigaste kunskaperna sådant som direkt berör deltagarna. Dels handlar det om en aspekt som även berörts ovan som en aspekt av att stärka och utveckla demokratin, nämligen kunskap eller kompetens för att få deltagarna att

fungera tillsammans i gruppen, vilket 69 procent av lärarna angav som viktigt i mycket hög grad och 27 procent i ganska hög grad. Dels handlar det om behovet av kunskap för att aktivt motverka mobbning och annan kränkande behandling, vilket 69 procent ser som viktigt i mycket hög grad och 25 procent i ganska hög grad. Dessutom hamnar deltagarna i fokus via behovet av kunskap kring särskilt stöd. Där anger 64 procent respektive 32 procent att det är viktigt i mycket eller ganska hög grad att kunna upptäcka behoven, och 61 procent respektive 34 procent anger att det är viktigt i mycket eller ganska hög grad att faktiskt kunna stödja de som har behov av särskilt stöd. Ytterligare ett generellt kompetensbehov som framhålls och som är relaterat till folkhögskolans deltagargrupp handlar om kunskap för att undervisa vuxna, vilket 62 procent av lärarna ser som viktigt i mycket hög grad och 32 procent i ganska hög grad.

Dessa områden som framträder som mycket viktiga för lärarna kan jämföras med vad de svarar kring behovet av kunskap om de förväntningar skolans huvudman, Folkbildningsrådet respektive staten har på verksamheten i folkhögskolan. Svaren visar inte att man generellt ser den kunskapen som oviktig, men det är ändå en betydligt lägre andel som ser den som viktig. Kunskap om förväntningarna som skolans huvudman har på verksamheten anser 28 procent av lärarna vara viktig i mycket hög grad och 49 procent i ganska hög grad. Svaren fördelar sig ungefär likadant när det gäller Folkbildningsrådets och statens förväntningar – när det gäller Folkbildningsrådet är motsvarande andelar 32 procent som ser kunskapen som viktig i mycket hög grad och 47 procent i ganska hög grad, och när det gäller statens förväntningar är det 30 procent som ser kunskapen som viktig i mycket hög grad och 47 procent i ganska hög grad.

Lärarnas fokus på deltagarnas behov blir också tydligt när frågan ställdes med fokus på vilken kunskap och kompetens de själva hade behov att utveckla. Då framträder kunskap om att upptäcka respektive att stödja deltagare i behov av särskilt stöd som allra viktigast. 13 procent respektive 20 procent tycker att de själva har dessa behov i mycket hög grad, och 47 procent respektive 48 procent svarar att de har sådana behov i ganska hög grad.

## Implikationer

Lärarnas engagemang i arbetet som folkbildare tar sig inte minst uttryck i att många ägnar arbetet en stor del av sin tid. Samtidigt finns en professionell frihet som lärarna uppskattar, och det går utifrån den här studien inte att säga hur arbetstiden ser ut över året. Det kan vara så att arbetsbelastningen är ojämn, och vissa arbetar mer och andra mindre om man tittar på en specifik vecka. Samtidigt framträder arbetsbördan som ett problem i enkätfrågor kring förutsättningarna för arbetet. Därför framstår det som viktigt att diskutera lärarnas arbetstid, för om det är samma lärare som vecka efter vecka arbetar väldigt mycket riskerar situationen att bli ohållbar och leda till överbelastning. Det gäller att hitta arbetsformer som innebär professionell frihet men samtidigt en rimlig avgränsning av arbetsinsatsen.

När det gäller förhållningssättet till uppdraget som folkbildare, här uttryckt som en gemensam och en för skolan specifik idégrund, visar det sig att den gemensamma idégrunden är viktigare för lärarna. Det verkar också vara så att inriktningen på individens utveckling är mer i fokus än de mer samhälleliga aspekterna. Om så faktiskt är fallet kan diskussionen behöva väckas på folkhögskolorna kring hur man förverkligar det uppdrag man har, och hur den individuella och den samhälleliga inriktningen kan förenas. Bland annat är deltagarnas inflytande över utbildning och undervisning en demokratisk aspekt som kan behöva diskuteras, liksom hur folkhögskolans verksamhet relaterar till och kan bidra till delaktighet i kulturlivet i stort.

Skolans specifika idégrund, uttryckt i relationen till huvudmannen, är inte lika framträdande i lärarnas förhållningssätt. Det visar sig där också att huvudmannens ambitioner med verksamheten på skolan är i fokus för lärarna i högre grad än hur skolan skulle kunna bidra till huvudmannens verksamhet i övrigt. Detta kanske inte är så konstigt med tanke på att verksamheten på skolan är det som ligger de flesta lärare närmast i det dagliga arbetet. Men det är trots detta så att många huvudmän utgörs av idéburna rörelser som vill åstadkomma något i samhället, och där finns det i

grunden en tanke om att folkhögskolorna ska kunna fungera som ett stöd genom att anordna folkbildande verksamhet för huvudmannens medlemmar. Detta verkar vara något som i alla fall skulle kunna bli föremål för mer diskussion på många folkhögskolor.

## Referenser

1. Andersson, Per, Rudberg, Kajsa, Rydenstam, Klas & Svensson, Lena. (2013). Att vara folkhögskollärare: förutsättningar, kompetensbehov och tidsanvändning. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Folkbildningsrådet. (2013). Statens syfte med stöd till folkbildningen. Hämtad 2013-05-24 på <http://www.folkbildning.se/Folkbildning/Statens-syfte-med-stod-till-folkbildningen>